

De noodzaak van bevrijdingspastoraat in de christelijke gemeente

Mart-Jan Paul

1. Inleiding

In toenemende mate krijgen kerken te maken met verschijnselen van 'occulte belasting', dat wil zeggen gedragsveranderingen bij mensen ten gevolge van contact met de duivel en met demonen. De (vrij brede) term 'bevrijdingspastoraat' wordt gebruikt voor de pastorale begeleiding die erop gericht is mensen van een dergelijke negatieve invloed te bevrijden. De laatste jaren is de belangstelling voor contact met het bovennatuurlijke en paranormale sterk toegenomen en dat heeft gevolgen voor de belevenissen en ervaringen die in het pastoraat aan de orde gesteld worden. Mensen spreken over hun geleidegeest of over communicatie met de geest van een overledene. Ook benoemt men ervaringen als gebondenheid, dwanggedachten, het verlies van controle over zichzelf en dwanggedachten. Enige verschijnselen in het Nieuwe Testament die te maken hebben met 'onreine geesten', lijken in onze tijd te herleven.

De organisatoren van deze studiedag¹ legden mij de vraag voor om te spreken over de noodzaak van bevrijdingspastoraat. Na enige aarzeling over de woordkeus 'noodzaak' heb ik de uitnodiging aanvaard. In het vervolg hoop ik op zijn minst de wenselijkheid van bevrijdingspastoraat duidelijk te maken, en ook aanwijzingen te geven voor de noodzaak ervan.

De westerse gezondheidszorg is zich in de afgelopen eeuwen steeds meer gaan richten op natuurlijke verschijnselen, die wetenschappelijk verklaarbaar en behandelbaar zijn. In reactie op het vele bijgeloof hebben ook christenen zich vaak beperkt tot natuurlijke verklaringen. In contrast met de westerse opvatting houdt echter tweederde van de inwoners van deze wereld er een ander wereldbeeld op na. Zij geloven dat geestelijke krachten deel uitmaken van de realiteit van elke dag. Voor hen hebben religie en (bij)geloof meer waarde voor het dagelijks leven dan de wetenschap. Wij westerlingen doen het oosterse wereldbeeld gemakkelijk af als minderwaardig, omdat de westerse wereld meer 'succes' heeft. De oosterling begrijpt echter niet waarom wij zo'n belangrijk deel van de werkelijkheid over het hoofd zien.

Tussen de twee delen van het westerse denken bevindt zich, wat Paul Hiebert noemt, het 'buitengesloten midden', de wereld van geestelijke krachten die werkzaam zijn op aarde.² De Bijbel maakt ons duidelijk dat die verbinding er is. Ons is in de wetenschappelijke benadering en ook in de meeste kerken nooit geleerd welke invloed de geestelijke wereld heeft op de natuurlijke wereld. We hebben veelal ongemerkt het ongeestelijke wereldbeeld van het geseclariseerde Westen overgenomen. De vele allochtonen in ons land geven ons echter stof genoeg tot bezinning.

Het is een verheugende zaak dat predikantenopleidingen dit onderwerp vandaag op de agenda zetten. Van harte hoop ik dat het onderwerp in het curriculum van de predikantenopleiding een plaats krijgt, want [p. 27] steeds meer predikanten hebben in de praktijk van de gemeente te maken met vragen over occulte verschijnselen en de gevolgen ervan.

2. Kerkgeschiedenis in West-Europa

Het gereformeerde protestantisme heeft over het algemeen weinig aandacht gehad voor occulte belasting en duiveluitdrijving, al zijn er wel enige publicaties uit de 16^e en 17^e eeuw bekend.³ In Nederland bestreed Balthasar Bekker het bijgeloof en de hekserij in *De*

betoverde wereld (1691-1693). Jakobus Koelman, een bekend vertegenwoordiger van de Nadere Reformatie, schreef een uitvoerige *Wederlegging* van Bekker, korte tijd later gevolgd door een *Schriftmatige Leere der Geesten*, een boek van bijna 900 pagina's.⁴ Bekker neemt aan dat het bij het uitdrijven van boze of onreine geesten ging om gewone genezingen en dat Jezus zich bediend heeft van het spraakgebruik van zijn volk en zijn tijd.

Het rationalisme en het Verlichtingsdenken beïnvloedde ook veel kerkgangers, mede in reactie op primitief bijgeloof. Een vierregelig versje uit een 18^e eeuwse catechismus vat samen wat de Verlichting heeft opgeleverd ten aanzien van het geloof in demonische machten: 'God zij eeuwig lof en eer; er is geen duivel meer. Waar is hij dan gebleven? Het verstand heeft hem verdreven'.⁵ Ook al geloofden latere christenen meer dan eens wel in het bestaan van een duivel, het is toch opmerkelijk hoe weinig hiermee in de praktijk gebeurde.

Dat blijkt ook uit de reacties op de ervaringen van J.C. Blumhardt, die in 1838 Luthers predikant werd te Möttlingen in Duitsland. Hij trof daar Gottliebin Dittus aan, met allerlei vreemde ziekteverschijnselen. Op den duur herkende hij hierin verschijnselen van bezetenheid door demonen, zoals die ook in het Nieuwe Testament beschreven staan. Gottliebin werd gekweld door negatieve visioenen; in haar huis kwamen klopgeluiden voor. Haar handen werden soms met geweld over elkaar gelegd, of juist uit elkaar getrokken als ze wilde bidden; ze zag gestalten, lichten, en dergelijke. Na onderzoek werden in de grond voorwerpen ontdekt die voor zwarte magie gebruikt werden. Ook bleek later dat het meisje als heel jong kind al met tovenarij in aanraking was gekomen via bepaalde familieleden. Nadat Blumhardt haar een keer aantrof in bewusteloze toestand, probeerde hij haar handen samen te brengen en zei: 'Doe je handen samen en bid: "Here Jezus, help me!" We hebben nu lang genoeg gezien wat de duivel doet. Nu willen wij ook zien wat Jezus kan!' Na enkele ogenblikken kwam ze bij, sprak de woorden na en alle krampen hielden op, tot grote verbazing van de aanwezigen. Bij een later bezoek van Blumhardt leek het wel alsof plotseling een vreemd geest in haar voer. Toen Blumhardt de naam 'Jezus' noemde, was er een stem die riep: 'Die naam kan ik niet verdragen'. Blumhardt gebod de vreemde uit Gottliebin te gaan, maar de situatie werd steeds erger. Het werd hem steeds duidelijker dat demonen in haar waren gekomen door toverij en afgoderij. Blumhardt gaf de strijd niet op en verbond het bidden met vasten, in overeenstemming met Jezus' woord 'Dit geslacht vaart niet uit dan door bidden en vasten'. Rond Kerst 1843 kwam de strijd ten einde. De laatste demon die uitgeworpen werd, riep: 'Jezus ist Sieger'. Langzamerhand kreeg Gottliebin haar gezondheid helemaal terug en ze werd tot grote steun in het werk van Blumhardt. Naast veel achterdocht en wan- [p. 28] trouwen van collega-predikanten, begon in de gemeente een geestelijke opwekking. Daarbij meldden velen dat ze zich schuldig hadden gemaakt aan magische praktijken.

In de geschiedenis van deze bevrijding, opgetekend door Blumhardt,⁶ valt op dat hij pas na veel moeite en strijd inzicht kreeg in de geestelijke werkelijkheid achter de ziekte.

Het is boeiend hoe A. v.d. Beek deze geschiedenis analyseert. Hij eindigt met: 'Men moet als pastor met Jezus Christus bezig zijn en met de nood van de mensen, die Hij aan je heeft toevertrouwd. Maar waar we in gehoorzaamheid aan Hem werkelijk bereid zijn de weg ten dienste van de ander ten einde te gaan, daar komen we de boze geesten op onze weg tegen. Alleen zijn de meeste pastores dan allang omgekeerd omdat ze de weg te eng vonden worden. ... Als een ander bereid is met iemand in dat gebied der duisternis te gaan, is dat

even vreemd als de exorcismen van Blumhardt. Er is daarom misschien het laatste ons zo vreemd, omdat het eerste ons, ook binnen de gemeente van Christus, vreemd is?'⁷

De Rooms-katholieke kerk, die in het bezit is van een *Rituale Romanum* met uitgebreide aanwijzingen voor exorcisme, heeft dit onderwerp in de loop van de 20^e eeuw grotendeels laten rusten. In 1999 werd echter een nieuwe versie van de oude exorcisme-rite uit 1614 gepresenteerd.⁸ In het boek *De exorcist van het Vaticaan: duiveluitdrijving in de 21^e eeuw* blijkt dat er in Italië sprake is van een sterke opleving van occulte praktijken. Het gevolg is een groei van het aantal gevallen van demonische gebondenheid. Het aantal geestelijken dat aan bevrijdingspastoraat doet in Italië, is hierdoor gestegen van 20 in 1986 tot ruim 350 in 2007.⁹

De groei van het satanisme en de moordlustige consequenties die dat soms met zich meebrengt,¹⁰ en ook de toename van het occulte in het algemeen, heeft de kerk laten teruggrijpen op een instrument dat eeuwenlang een normaal gebruik was. Begin 2005 is een nieuw lesonderdeel aan de pauselijke universiteit Regina Apostolorum in Rome gestart, de collegereeks 'Satanisme, exorcisme en het gebed om bevrijding'.¹¹

In Nederland zijn in de afgelopen decennia van evangelische kant allerlei publicaties verschenen,¹² maar ook van kerkelijke zijde. Te denken valt aan Wim van Dam, hervormd predikant,¹³ en Karel Kraan, gereformeerd predikant.¹⁴ Van Dam heeft in Duitsland veel occultisme meegemaakt en daarna zijn ervaringen in Nederland ingezet.

Uit dit korte overzicht blijkt dat de opkomst van bevrijdingspastoraat in recente tijd mede ontstond door het opkomende occultisme. De kerk moest reageren op de aanwezige problemen. De problemen zijn niet meer binnenkerkelijk zoals tijdens de Reformatie grotendeels het geval was, maar er moet iets gedaan worden met het toenemende heidendom.¹⁵ Daarmee komt de huidige kerk in een vergelijkbare situatie terecht als waarin de vroege kerk in het Romeinse rijk verkeerde.

3. De vroege kerk

De laatste jaren is er een toenemende wetenschappelijke belangstelling voor de genezings- en bevrijdingspraktijken van de vroege kerk. Het boek van A. Dauntou-Fear, *Healing in the Early Church*, verschenen in 2009, geeft een prachtig overzicht.¹⁶

Laat ik daaruit het voorbeeld van Irenaeus noemen. Deze belangrijke theoloog uit de 2^e [p. 29] eeuw is geboren in Klein-Azië en later in Frankrijk bisschop geworden. Van hem is het boek *Tegen de ketterijen* (rond 180). Daarin geeft hij een goede indruk wat er in zijn tijd gebeurt: 'De Here is gekomen als de arts van allen. Daarom hebben ook zijn (= Christus') ware discipelen genade van Hem ontvangen om wonderen te doen in zijn naam; zij maken anderen gelukkig met de gave, die een ieder van Hem heeft ontvangen. Sommigen van hen drijven werkelijk demonen uit, zodat degenen die op deze wijze bevrijd zijn van de boze geesten vaak gaan geloven in Christus en zich aansluiten bij de kerk. Sommigen hebben voorkennis van dingen die gaan gebeuren, en visioenen en profetische taal. Anderen genezen de zieken door hun de handen op te leggen, waardoor zij gezond worden. ... Het is niet mogelijk alle gaven op te sommen die de door de gehele bewoonde wereld verstrooide kerk ontvangen heeft van God ... Zij wendt die gaven dagelijks aan tot heil van de heidenen, terwijl zij niemand misleidt en van niemand enige geldelijke beloning aanneemt.'

Om diverse redenen is het onwaarschijnlijk dat Irenaeus slechts het verleden beschreef; hij bedoelt de praktijk rondom hem.¹⁷ Ook Tertullianus beschrijft dergelijke situaties en hij verklaart dat iedere christen exorcisme mag bedrijven.¹⁸

Op den duur werden er in de christelijke gemeenten afzonderlijke exorcisten benoemd. Vanaf halverwege de 3^e eeuw is dit een bekend verschijnsel, in ieder geval in Rome en in Cappadocië. Toch bleef de bisschop zelf verantwoordelijk voor het exorciseren van bekeerlingen uit het heidendom die gedoopt wilden worden.¹⁹ Het is bekend dat de macht van de christenen om te genezen en te bevrijden sterk bijdroeg aan de verbreiding van het christelijke geloof.²⁰

Naar mijn overtuiging doen we er goed aan hier in de leer te gaan, om aspecten van het christelijk geloof, die lange tijd verwaarloosd zijn, weer aan de orde te stellen.

4. Het Nieuwe Testament en Marcus 5

Er wordt in het Nieuwe Testament onderscheid gemaakt tussen 'gewone ziekten' en ziekten die door demonische machten (ook wel boze of onreine geesten genoemd) veroorzaakt zijn.²¹ In Marcus 6:13 zalven de discipelen de gewone zieken, maar drijven zij bij anderen demonen uit. Allerlei auteurs erkennen dat met name Lucas als arts een duidelijk onderscheid aanbrengt.²² De ziekte van de maanzieke jongen valt niet samen met epilepsie. De aanvallen, het schuim op de mond en de stomheid en doofheid wijzen op méér zaken dan alleen epilepsie.²³ Bovendien geeft Jezus zelf aan dat hier een geestelijke macht achter zit.

In Marcus 5:1-20 (de passage die vandaag meermalen gelezen is) staat de genezing van een bezetene in het land van de Gerasenen, in het Overjordaanse, beschreven. Wat kunnen wij leren van het exorcisme en bevrijdingspastoraat in de loop van de geschiedenis ten aanzien van deze gebeurtenis?

- a. De ongelukkige man woont tussen de graven. Dit komt overeen met de vaak geconstateerde relatie tussen demonische machten en het rijk van de dood. Ook het hedendaagse satanisme kent allerlei rituelen op begraafplaatsen. Het zoeken van contact met de doden en de geesten van de overledenen is een iets andere praktijk, maar past ook bij deze locaties.
- b. Vanwege de vele pogingen de man te binden en te bedwingen, mogen we aannemen dat hij een gevaar vormde voor de omgeving. In ieder geval heeft hij [p. 30] zichzelf niet onder controle en daarom schreeuwt hij en slaat hij zich met stenen. Vanuit de beschrijvingen van soortgelijke situaties weten we dat dit met aanvallen ('manifestaties') gepaard kan gaan, maar dat er meestal ook rustiger perioden zijn.
- c. De bezetene heeft een buitengewone kracht: allerlei boeien en ketenen trekt hij stuk. Ook dit verschijnsel is bekend bij mensen die satanische krachten toepassen. Een recent voorbeeld is het zelfgetuigenis van Tony Anthony, voormalig wereldkampioen Kung Fu, over het gebruik van de Chi-krachten.²⁴
- d. De man slaat zichzelf met stenen. Dit verschijnsel staat bij ons bekend als automutilatie.
- e. De bezetene heeft paranormale kennis: Jezus wordt bij name genoemd, en aangeduid als de Zoon van de allerhoogste God.
- f. De man kan zelf spreken, maar op sommige momenten is een demon aan het woord, gewoonlijk te herkennen door een ander stemgeluid. Hier vraagt de demon dat Jezus hem niet pijnigt. Demonische machten zijn gewoonlijk bang voor sterkere machten en voor pijniging.

g. Jezus spreekt op een bepaald moment niet de man aan, maar de demon in hem. Hij vraagt naar de naam. Die is 'legioen', wat staat voor een grote Romeinse legerafdeling. Blijkbaar zijn er heel wat onreine geesten in de man.

h. De demon vraagt hen niet buiten het land te zenden. Hier raken we het verschijnsel dat veel geesten een regionale of territoriale binding en bevoegdheid hebben.

i. De geesten vragen aan Jezus of ze in een kudde zwijnen mogen gaan, als ze gedwongen worden de man te verlaten. Het is bekend dat demonen bij het verlaten van iemand (dat kan ook bij het sterven het geval zijn) op zoek gaan naar een nieuwe behuizing, in mensen of eventueel in dieren. In dit geval zijn het onreine dieren. Zoeken de onreine geesten slechts een nieuw onderkomen of is het de bedoeling op een nieuwe wijze de omgeving onveilig te maken?

j. Na de verleende toestemming slaat de kudde op hol, maar stort van de steilte af en verdrinkt. Hierin blijkt de grote macht van Jezus. Terwijl de Joden meer dan eens hun bewondering uitspreken dat ook de onreine geesten Hem gehoorzamen, vragen de bewoners van dit gebied of Jezus weg wil gaan.

De situatie in Marcus 5 is vrij zeldzaam. In het NT komen ook 'lichtere' voorbeelden voor. Te denken valt aan de man die in het eerste hoofdstuk genoemd wordt. Die man gaat naar de synagoge te Kafarnaüm en reageert daar op de prediking van Jezus (1:21-26). Het is mogelijk dat de symptomen van occulte belasting grotendeels latent aanwezig zijn, maar in deze context tot uiting komen. Ook in onze tijd gebeurt het vaak dat zulke mensen manifesteren naar aanleiding van het lezen uit de Bijbel, een gebed of het noemen van de naam van Jezus. Ook in deze geschiedenis komt paranormale kennis voor en tevens de vrees verdelgd te worden. Jezus spreekt niet de man, maar de demon aan en gebiedt hem uit de man te gaan. De onreine geest schreeuwt daarbij en doet nog een poging het slachtoffer te beschadigen of te doen sterven ('stuip trekken').

Een ander voorbeeld is de synagogebezoekster met een verkromde rug. Terwijl wij [p. 31] geneigd zijn die ziekte als een fysieke aandoening te beschouwen, volgt de diagnose dat satan deze vrouw 18 jaar gebonden heeft (Luc. 13:10-17).

Na de Evangelieën biedt het boek Handelingen onderwijs over ons onderwerp. Daar blijkt het verschil tussen echte volmacht in de naam van Jezus wanneer een slavin van een waarzeggende geest bevrijd wordt (Hand. 16:16-18) en de mislukte poging van de zeven zonen van Skevas om iets dergelijks na te doen (19:12-20).

Om een goed beeld te krijgen van het nieuwtestamentische onderwijs is het verder van belang Paulus' brieven te lezen tegen de achtergrond van de magische en occulte praktijken in steden als Efeze en Korinte.²⁵ Tevens is het wenselijk om de intertestamentaire literatuur van het Jodendom te bestuderen, waar een uitgewerkte engelen- en demonenleer te vinden is.²⁶ Daaruit blijkt dat de bediening van Jezus op essentiële onderdelen afwijkt van de gangbare exorcismen in Jodendom en heidendom.²⁷ En vervolgens is het zeer leerzaam om de praktijk van de vroege kerk na te gaan. Het is verrassend hoeveel de vroege kerk over omgang met het occultisme te bieden heeft, juist omdat men de Bijbelse lijnen doortrok.²⁸

5. Bevrijdingspastoraat en psychiatrie

Het is goed om onderscheid te maken tussen bevrijdingspastoraat en exorcisme. De eerste term is veel breder en omvat een pastoraal traject, zowel voor als na het gebed om bevrijding.²⁹ Mensen die occult belast zijn, hebben meer dan eens in het verleden veel

problemen ervaren. Het vertrekken van demonen is slechts een deel van de oplossing. Ik denk aan de volwassen man die mij vertelde dat hij na zijn bevrijding leek op Kosovo toen de vijand verdreven was: alles was platgebombardeed. Het heeft hem meer dan zeven jaar gekost om weer een bestaan op te bouwen. Ik denk ook aan een jongen die bevrijd was, daarna anders ging functioneren in kerk en school dan voorheen, en daarom veel geestelijke begeleiding nodig had. Exorcisme behoort ingebed te zijn in een brede opvang!

Een volgend punt is, dat exorcisme altijd weer de gedachte oproept aan een geestelijke autoriteit die een demon aanspreekt en wegjaagt. Maar die benadering is lang niet altijd nodig. Wanneer mensen in lichte mate occult belast zijn, is het gewoonlijk genoeg als zij zelf in gebed afstand nemen van verkeerde zaken uit het verleden en tot God bidden om bevrijding. Iemand als Neil Anderson legt er in zijn boeken nadruk op dat de persoon in kwestie zelf moet bidden, zelf zijn of haar positie in Christus moet beseffen, en de duivel moet weerstaan. Het is volgens hem verkeerd als mensen afhankelijk worden van hulpverleners.³⁰ Terwijl in veel gevallen een gebed tot God genoeg is voor bevrijding, is het ook mogelijk dat de persoon satan toespreekt en afstand van hem en zijn helpers neemt. In de protestantse traditie zijn we dat niet zo gewend, maar Luther deed dit wel.

Uiteindelijk blijven dan enige situaties over waarin door een hulpverlener demonen worden aangesproken om weg te gaan. Dit gebeurt – als het goed is – op een manier die ook in het Nieuwe Testament beschreven wordt en bekend is vanuit de vroege kerk. In de discussie tussen bevrijdingsteams en psychische deskundigen is het [p. 32] van belang deze meer omvattende benadering te benoemen, omdat de controversen gewoonlijk gaan over het concrete benoemen en wegsturen van demonen.

Pastores en psychiaters kunnen allerlei psychische verschijnselen verschillend interpreteren. Meermalen wordt vanuit de psychiatrie dit terrein geclaimd, want daar is de deskundigheid en anderen hebben die niet of in ieder geval in mindere mate. Bij deze botsing van belangen wil ik graag de kanttekening maken dat het bevrijdingspastoraat zich voor het overgrote deel met andere zaken bezighoudt dan met psychische verschijnselen. Die worden wel meermalen gebruikt om verder door te vragen, maar niet om op het genoemde terrein enige deskundigheid te pretenderen. Wanneer een meisje op 12-jarige leeftijd een geleidegeest in haar leven vraagt, dat met een bloedverbond bezegelt en het christelijke geloof afzweert, komen er ongetwijfeld psychische verschijnselen, maar in het bevrijdingspastoraat zijn die verschijnselen hooguit een aanknopingspunt om naar de oorzaak toe te gaan. Toen een man brak met een gezelschap waar men satan vereerde en geesten van overledenen opriep, werd een vervloeking over hem uitgesproken en deze trad binnen enkele dagen in werking. De gezonde man kreeg de toegewenste verschijnselen, stortte psychisch in, raakte zijn werk kwijt en verblijft nu in een gezinsvervangend tehuis. Ook hier is de oorzaak iets dat voorafgaat aan de psychische en sociale problemen. Tevens kan ik hier noemen het bezig zijn met Oosterse godsdiensten, het luisteren naar satanische black metal muziek, het gebruiken van paranormale geneeswijzen en het meedoen op internet met allerlei occulte zaken.³¹ Al geven de genoemde activiteiten psychische verschijnselen, het terrein van het bevrijdingspastoraat valt zeker niet samen met dat van de psychiatrie. Vaak betreft het mensen in nood die concreet kunnen aangeven wat hun probleem is en de vraag stellen hoe zij ervan af kunnen komen.

6. Standaardwerken

Voor theologen en pastores enerzijds en psychologen en psychiaters anderzijds is het vrij gemakkelijk voorbeelden te geven van behandelingen waarin de andere beroepsgroep gefaald heeft. Psychiaters kunnen situaties benoemen waarin de toestand van de patiënten verkeerd begrepen is door een bevrijdingsteam, of zelfs verergerd is. Pastores kunnen voorbeelden noemen waaruit blijkt dat mensen na een jarenlange vergeefse psychische behandeling eindelijk op gebed bevrijd zijn. Op die manier blijft het positieve van elkaars werk buiten beschouwing. Ik voer liever een pleidooi dat enige standaardwerken uit verleden en heden bestudeerd worden, waarin de auteurs, al of niet in teamverband, geprobeerd hebben de vaak ingewikkelde relatie tussen de genoemde wetenschappen te beschrijven.

In de tweede helft van de 19^e eeuw trof de Engelsman John L. Nevius als zendeling in China allerlei situaties van demonische activiteiten aan. Hij wilde graag wetenschappelijke verklaringen geven van deze vreemde verschijnselen. In het boek dat het resultaat is van zijn onderzoek, geeft hij aan dat voor de Chinese christenen de aanwezigheid van demonen een realiteit was. Meermalen gebeurde het dat een christen een demon toesprak en beval zich te onderwerpen aan Christus' gezag. Dit was iets wat de zendingen deze inlandse christenen niet geleerd hadden (want dat paste niet [p. 33] meer in de moderne tijd), maar wat die op grond van de Bijbel spontaan deden, en met veel zegenrijke uitwerking. Nevius stelt een lijst op van 24 overeenkomsten tussen nieuwtestamentische aspecten van exorcisme en voorbeelden uit China.

Als westerling bespreekt Nevius ook allerlei pathologische, psychologische en psychiatrische theorieën. Die benaderingen leveren echter te weinig op en in allerlei beschreven situaties blijft er maar één echte verklaring over, namelijk dat de verschijnselen die in het Nieuwe Testament aangeduid worden als werk van boze en onreine geesten, hier herleven. Dit geldt zeker voor het invoeren van geesten door bepaalde mensen, de gesprekken die met de geestelijke wereld plaatsvinden, en het tijdelijk overweldigd worden van mensen door demonen, waardoor deze mensen allerlei tijdelijke vermogens krijgen die ze in het gewone leven niet hebben. Op grond van de overeenkomsten tussen de voorbeelden in China en die in het Nieuwe Testament trekt Nevius de conclusie dat er wel enige overlap is met psychische en psychiatrische verschijnselen, maar dat bij de heftigste voorbeelden het lijkt alsof de tijden van het Nieuwe Testament herleefd zijn, bijvoorbeeld wanneer demonen onderhandelen over de rechten die zij kunnen laten gelden op mensen.³²

Een soortgelijk verhaal geldt voor het werk van Kurt Koch met ervaringen in Duitsland³³ en van Peter Horrobin³⁴ met ervaringen in Engeland en elders. De beroemde Amerikaanse psychiater Scott Peck geeft aan, dat hij aanvankelijk niet geloofde in de duivel, maar dat langzamerhand wel ging doen. Zijn boek is het eerste volledige verslag van bezetenheid en exorcisme door een moderne psychiater. Peck voert een pleidooi om deze zaken een veld van wetenschappelijk onderzoek te laten worden. Hij stelt voor dat 'demonologie' een nieuwe subspecialiteit van psychiatrie en psychologie zal vormen!³⁵ Dat is geen 'naïeve demonologie', maar een volwaardige hedendaagse wetenschap die uitgaat van Bijbelse grondlijnen. In aansluiting op dit voorstel bepleit ik liever een interdisciplinaire benadering, waarbij de persoonlijke levensbeschouwing een grote rol mag spelen.

James G. Friesen is de auteur van *Omgaan met 'dis': op weg naar psychisch en geestelijk herstel*.³⁶ Hij kwam als klinisch psycholoog overlevenden van ernstig ritueel misbruik

(Satanisch Ritueel Misbruik) in zijn praktijk tegen. De slachtoffers ontwikkelden meer dan eens een meervoudige persoonlijkheidsstoornis. Binnen de psychiatrie wist men om allerlei redenen niet goed raad met deze verschijnselen. Friesen heeft met zijn team langzamerhand een methodiek ontwikkeld waarmee hij DIS met succes kan behandelen. Zijn benadering biedt mogelijk tevens perspectief voor mensen die lijden aan de borderline persoonlijkheidsstoornis. In een bespreking van zijn methodiek snijdt Friesen ook exorcisme aan. Hij verzet zich tegen de opvatting dat de persoonlijkheden van een meervoudige (zgn. 'alters') demonen zijn die moeten worden uitgedreven, maar hij sluit niet uit dat tussen deze persoonlijkheden entiteiten zijn, die demonisch van aard zijn. Daarom pleit hij voor een behandeling van zowel de ziel als de geest in psychologische en pastorale zorg.

Hij benoemt zeven kenmerkende verschillen tussen een alter-persoonlijkheid en een demon. De behandeling is in veel gevallen tegenovergesteld: Friesen raadt aan om [p. 34] vriendschap met iedere alter van cliënten te sluiten, maar demonen moeten worden verdreven.³⁷

In het pastoraat weet men bij mensen met DIS vaak niet veel anders te doen dan door te verwijzen of over te gaan tot het uitdrijven van de demonen. Wat dat betreft is dit boek heel waardevol, omdat hier voor het eerst een psychologische benadering van DIS op een evenwichtige wijze wordt gecombineerd met een geestelijke benadering. Er kunnen nog heel wat meer studies genoemd worden. Een recent proefschrift beschrijft de belangrijkste publicaties over dit onderwerp in het Engelse taalgebied.³⁸

7. Interdisciplinaire samenwerking in theorie en praktijk

Wat bij de genoemde auteurs gebeurt, is heel boeiend: zij onderzoeken de Schrift op alle uitspraken over dit terrein, en leggen daarnaast tientallen tot honderden praktijksituaties. Met allerlei theorieën worden die casussen bekeken en dan blijken er heel wat voorbeelden te zijn die alleen maar wetenschappelijk verklaard kunnen worden op grond van het referentiekader dat de Bijbel zelf biedt.³⁹ Ik ben ervan overtuigd dat dit de beste methode is: een wisselwerking tussen theorie en praktijk. Op grond van het bovenstaande hoop ik dat theologen, christelijke deskundigen op het gebied van de psyche en leden van bevrijdingsteams elkaar zullen naderen in de discussies om elkaar te steunen in het gemeenschappelijke doel: het helpen van de mens in nood, tot eer van Gods naam. Elders blijkt een dergelijke samenwerking mogelijk te zijn, zoals in de Anglicaanse 'Christian Deliverance Study Group' in Engeland die op dit gebied de bisschoppen adviseert en kerkleden traint.⁴⁰ Ook bij de Mennonieten in Amerika vond interdisciplinaire bestudering plaats.⁴¹

Terugkomend op de titel: is bevrijdingspastoraat gewenst of noodzakelijk? In ieder geval vraagt de problematiek om ons heen op bezinning op dit onderwerp. Vanuit het Nieuwe Testament en de vroege kerk bepleit ik dat de christelijke gemeente haar eigen taak te midden van het herlevende heidendom met allerlei occulte praktijken, opneemt. De belofte klinkt in het slot van het Evangelie naar Marcus: 'Als tekenen zullen deze dingen de gelovigen volgen: in mijn naam zullen zij boze geesten uitdrijven' (16:17).⁴² Als de discussies van deze studiedag over een theoretisch kader voldoende resultaat opleveren, is het wenselijk een volgende keer een interdisciplinaire studiedag te beleggen over de praktijk van het bevrijdingspastoraat.

Stellingen en aanbevelingen

1. De gemeente van Jezus Christus heeft in onze tijd dringend behoefte aan een zorgvuldige benadering van de problemen op het occulte gebied. Die zorgvuldigheid is nodig op zowel theoretisch als praktisch gebied.
2. Een theologische opleiding die predikanten vormt om in onze samenleving werkzaam te zijn, behoort haar studenten toe te rusten voor de bovengenoemde zaken.
3. Bij deze toerusting is het verstandig zich te oriënteren op de vroege kerk en tevens hedendaagse, internationale ervaringen te verwerken.

[p.35]

¹ Studiedag Bevrijdingspastoraat, 1 oktober 2010 in Hydepark, Doorn.

² Vgl. mijn bijdrage 'Demonen en ons wereldbeeld' in M.J. Paul (red.), *Geestelijke strijd: demonie en bevrijding in christelijk perspectief*, Zoetermeer 2002, 11-27, evenals 'Bevrijdingspastoraat in onze cultuur', in Peter van de Kamp (red.), *Bevrijdingspastoraat*, Barneveld 2008, 25-43. Paul Hiebert heeft zijn opvatting diverse malen uiteengezet, o.a. in 'Worldviews and why they matter', in L.L. Johns & J.R. Krabill (eds.), *Even the demons submit: continuing Jesus' ministry of deliverance*, Elkhart 2006, 3-23. Daar bepleit hij een Bijbels wereldbeeld, onderscheiden van het wereldbeeld van allerlei inlandse stammen en van het Indo-Europese wereldbeeld.

³ Bijv. L. Daneau, *De Venificiis*, 1574 en F. Perreaud, *Demonologie*, 1653. Zie hiervoor mijn artikel 'Het (herontdekte) werk van de heilige Geest met betrekking tot genezing en bevrijding', in E.A. de Boer (red.), *Levend water: gereformeerd debat over charismatische vernieuwing*, Barneveld 2007, 103-120, spec. 109-111.

⁴ *Wederlegging van B. Bekkers Betoverde Wereldt*, Amsterdam 1692. *Schriftmatige Leere der Geesten, Goede als insonderheid der Quade, als mede van Bezetenheid, Spokerye en Toverye, zynde een volle wederlegginge van 't geene Balthazar Bekker...*, Utrecht 1695.

⁵ Geciteerd door R.J.A. Doornenbal in M.J. Paul (red.), *Geestelijke strijd*, 100.

⁶ J.C. Blumhardt, *Die Krankheitsgeschichte der Gottlieb Dittus*. Basel o.J.

⁷ A. v.d. Beek, *Wonderen en wonderverhalen*, Nijkerk 1991, 164-165.

⁸ De rite werd gepubliceerd in 1999; in 2004 is een taalkundig iets aangepaste versie verschenen. Een belangrijke theologische wijziging is dat het aanspreken van de demonen, met het bevel de mens te verlaten, grotendeels vervangen is door gebeden tot God om de persoon te verlaten. De kritiek op deze wijziging, o.a. door bekende exorcisten als Gabriele Amorth, heeft er toe geleid dat geestelijken eventueel nog de oude formuleringen uit 1614 mogen gebruiken. Zie Daniel G. Van Slyke, 'The Ancestry and Theology of the Rite of Major Exorcism (1999/2004)' in *Antiphon* 10.1 (2006) 70-116. Te raadplegen via http://www.liturgy.org/JOURNAL/Volume10/10_1/vanslyke10.1.pdf En verder:

http://www.latinmassmagazine.com/articles/articles_2002_SU_Father_X.html (geraadpleegd 29 nov. 2010).

⁹ Tracy Wilkinson, *De exorcist van het Vaticaan: duiveluitdrijving in de 21e eeuw*, Amsterdam 2007, 9, 24, 72. Zij gaat ook in op leven en werk van Amorth. Matt Baglio, *The Rite: The Making of a Modern Exorcist*, Doubleday 2009.

¹⁰ 'Satanisme' is een verzamelterm voor tal van groeperingen en er is onderling veel onderscheid. Vgl. J.M. Greer, *The New Encyclopedia of the Occult*, St. Paul 2003, art. 'Satanism', 421-422.

¹¹ Artikel 'Rome wapent zich tegen satanisme', *Reformatorisch Dagblad* 22 februari 2005. Tevens Wilkinson, 73: een opleiding van een half jaar voor priesters die exorcist willen worden.

¹² Derek Prince, *Zij zullen boze geesten uitdrijven*, Beverwijk 1998; Corrie ten Boom, *Verslagen vijanden. Over occulte machten*. Heruitgave, Zoetermeer 2004; J. Verduijn, *Bevrijdingspastoraat*, Hoornaar 1999.

¹³ W.C. van Dam, *Dämonen und Besessene, Die Dämonen in Geschichte und Gegenwart und ihre Austreibung*. Aschaffenburg: Pattloch 1970. In Nederland: *Okkultisme en christelijk geloof*, Den Haag 1978 en *Wezens uit onzichtbare werelden*, Kampen 1993.

¹⁴ K.J. Kraan, *'Opdat u genezing ontvangt': Handboek voor de dienst der genezing*, Hoornaar 1974³ en *Genezing en bevrijding*, 3 delen, Kampen 1983-1986.

¹⁵ Er rezen vragen als: wat is het realiteitsgehalte van bloedverbonden met een geest of met satan, het oproepen van geesten, het horen van stemmen van geleidegeesten, vooedoopraktijken, e.d.? Hoe kunnen mensen bevrijd worden die negatieve gevolgen van deze praktijken ondervinden? Het moderne heidendom gelooft overigens lang niet altijd in het bestaan van een satan. Dit geldt bijv. voor wicca, [p. 36] een vorm van hekserij waarbij de nadruk ligt op verbinding met de natuur en het goede doen voor elkaar. Vgl. Marloes van der Welle, *Het geheim van de godin*, Vaassen 2005.

¹⁶ A. Dauntou-Fear, *Healing in the Early Church: The Church's Ministry of Healing and Exorcism from the First to the Fifth Century*, Paternoster 2009.

¹⁷ Dauntou-Fear, 55-61.

¹⁸ Tertullianus, *Apologeticum*, 23.4. Hij gaat ervan uit dat iedere christen de macht heeft demonen uit te werpen en de Romeinen mogen dat rustig op de proef stellen. 'Wij doen meer dan de demonen verstoten. Wij overwinnen hen. Elke dag stellen we hen bloot aan verachting, en werpen hen uit hun slachtoffers uit. Dit is zeer wel bekend bij vele mensen' (*Aan Scapula*, hfst. 2). Vgl. Dauntou-Fear, 68-76.

¹⁹ Dauntou-Fear, 89, 134-135.

²⁰ In de (latere, gedeeltelijk fictieve) *Apostolische Constituties* staat: 'Deze gaven werden eerst aan ons, de apostelen, geschonken toen we klaar stonden om het evangelie te prediken aan alle creaturen en later werden ze noodzakelijkerwijs geschonken aan hen die door onze arbeid tot geloof gekomen waren, niet ten voordeel van hen die ze verrichten, maar om ongelovigen te overtuigen'. Zie verder M. Green, *Evangelie-verkondiging in de eerste eeuwen*, Goes-Amsterdam 1979, 220-221.

²¹ In het geval van occulte belasting heeft een demonische macht een permanente invloed in het leven van een slachtoffer. Dit gaat verder dan de verleidingen van satan waarmee ieder mens te maken heeft. Als hier onderscheid gemaakt wordt tussen 'gewone ziekten' en ziekten die te maken hebben met occulte belasting of bezetenheid, is het goed te realiseren dat ook 'gewone of natuurlijke ziekten' een geestelijke oorzaak kunnen hebben: de melaatsheid van Job werd veroorzaakt door satan; in de gemeente te Korinte waren er veel ziekte- en sterfgevallen vanwege Gods oordeel (1 Kor. 11:30).

²² Bijv. J.L. Nevius: 'The Scriptures do not confound demon-possession with diseases, but uniformly make a clear distinction between them' in *Demon Possession and Allied Themes, Being An Inductive Study of Phenomena of Our Own Times*, sec. ed., London 1897, repr. Kessinger Publishing, 181. Vgl. ook P. Horrobin, *Healing through Deliverance*, Tonbridge 2003, vol. 1, 190: Jezus behandelde zieke mensen overeenkomstig de diepe oorzaak van hun conditie en niet op grond van de symptomen. Sinds enige jaren werkt Ellet, de organisatie die door Horrobin is opgericht, ook in Nederland: www.ellel.nl.

²³ Arts en theoloog D.M. Lloyd-Jones stelt dat de jongen geen epilepticus was, vanwege de paroxysmen (aanvallen), het schuim op de mond en het geweld. Zie *Not Against Flesh and Blood. The battle against spiritual wickedness in high places*, Wales 2001, 69-70. Ook stelt hij dat de Bijbel een helder onderscheid aangeeft tussen ziekten en bezetenheid door demonen, bijvoorbeeld in Mat. 4:24 en Luc. 4:40-44 (p. 68-69). Vgl. ook R.F. Lovelace, *Dynamics of spiritual growth. An evangelical theology of renewal*, Downers Grove 1992, 140.

²⁴ Tevens W.Chr.F. de Vries, in 'Bezetenheid en psychiatrie' in M.J. Paul (red.), *Geestelijke strijd*, 133-134.

²⁵ Tony Anthony, *Getemde tijger*, Amsterdam 2006. Beschrijving van de Ch'i-krachten op p. 53-57.

²⁵ Zie daarvoor C.E. Arnold, *Ephesians: Power and Magic. The Concept of Power in Ephesians in Light of Its Historical Setting*, Grand Rapids 1992 en *Powers of Darkness: Principalities and Powers in Paul's Letters*, Downers Grove 1992. Van belang is ook de uitleg van 1 Kor. 10:20, over het offeren aan boze geesten.

²⁶ Vooral in het boek 1 Henoch. Voor het Oude Testament zie M.J. Paul, G. v.d. Brink, J.C. Bette (red.), *Bijbelcommentaar Ezra - Job*, Veenendaal 2008, Excurs 7, 'De zonen van God en de satan', 852-858.

²⁷ Zie C.E. Billington, 'Ancient Exorcists, Demons, and the Name of Jesus', *Artifax*, Summer 2010, 15-21; Autumn 2010, 13-18. Er is een groot verschil tussen de mondelinge bevelen aan de demonen, waardoor ze uitgeworpen worden, en de amuletten, magische teksten, symbolen en rituelen die door tijdgenoten gebruikt werden. In dat opzicht heeft Jezus zich niet aangepast aan het toenmalige wereldbeeld. [p. 37]

²⁸ R.J.S. Barrett-Lennard, *Christian Healing after the New Testament: some approaches to illness in the second, third and fourth centuries*, New York 1994. A. Lange, H. Lichtenberger und K.F.D. Römhald (Hrsg.), *Die Dämonen: die Dämonologie der israelitisch-jüdischen und frühchristlichen Literatur im Kontext ihrer Umwelt*, Tübingen 2003. D. Brakke, *Demons and the Making of the Monk: Spiritual Combat in Early Christianity*, Cambridge 2006. G.H. Twelftree, *In the Name of Jesus: Exorcism among Early Christians*, Grand Rapids 2007.

²⁹ Zie J. Verduyn, *Bevrijdingspastoraat en Chr. Hayward, Als een stroom die schoonspoelt: bevrijdingsbediening in de gemeente*, Vaassen 2005.

³⁰ N.T. Anderson, *De Bevrijder*, Hoornaar 1994.

³¹ Meer voorbeelden staan in mijn populair geschreven boekje *Occulte machten en bevrijding*, Heerenveen 2005.

³² Nevius, 255-261.

³³ K. Koch: *Seelsorge und Okkultismus. Medialität aus der Sicht der Seelsorge. Eine Untersuchung unter Berücksichtigung der Inneren Medizin, Psychiatrie, Psychologie, Tiefenpsychologie, Religionspsychologie, Parapsychologie und Theologie*. Hänssler Verlag, 28. Auflage 2006.

³⁴ Horrobin, a.w.

³⁵ S.M. Peck, *Glimpses of the Devil. A Psychiatrist's Personal Accounts of Possession, Exorcism, and Redemption*, London 2005, 239. Hij geeft ook aan dat dit niet zal gebeuren, tenzij de 350-jaar oude scheiding tussen de wereld van de veronderstelde natuurlijke verschijnselen en de veronderstelde wereld van bovennatuurlijke verschijnselen herzien wordt en erkend wordt als een gigantische vergissing (p. 249).

³⁶ J.G. Friesen, *Omgaan met 'dis': op weg naar psychisch en geestelijk herstel*, Enschede 2009. Het is jammer dat de ontwikkelingen van de afgelopen 12 jaar (sinds het verschijnen van de Engelse editie) niet verwerkt zijn.

³⁷ Friesen, 164, 219, 234.

³⁸ J.M. Collins, *Exorcism and Deliverance Ministry in the Twentieth Century. An Analysis of the Practice and Theology of Exorcism in Modern Western Christianity*, Paternoster 2009.

³⁹ D. Instone Brewer heeft eerst vier jaar geneeskunde en psychiatrie gestudeerd en daarna theologie. In 'Jesus and the Psychiatrists', in A.N.S. Lane (ed.), *The Unseen World: Christian Reflections on Angels, Demons and the Heavenly Realm*, Grand Rapids 1996, 133-148, geeft hij aan hoe hij beide disciplines combineert in het bevrijdingspastoraat. Zo acht hij het in diverse situaties (MPS of hysterie) onverstandig om de demonen in psychiatrische patiënten hardop aan te spreken. Hij doet het in stilte en bemerkt dat de demonen antwoord geven op vragen naar hun naam en hun herkomst. Dat heeft hem bevestigd dat er in diverse situaties meer aan de hand is dan een psychiatrische stoornis. Zie verder Robert Doornenbal, 'Mens in drievoud: lichaam, ziel en geest' in *CVKoers*, maart 2008, 40-43, die diverse psychologen en psychiaters noemt die openstaan voor de mogelijkheid van exorcisme. Vgl. W.K. Kay & R. Parry (ed.), *Exorcism & Deliverance. Multi-Disciplinary Studies*, Paternoster 2011.

⁴⁰ Zie M. Perry (ed.), *Deliverance: Psychic Disturbances and Occult Involvement*, 2nd ed., London 1996, xi-xii. In Nederland is *Psyche en Geloof* 20-1 (2009) een themanummer over demonie, bevrijdingspastoraat en psychiatrie. De bijdragen van S.M. Roozenboom, R. Filius en B. Sonnenschein bieden de meeste openingen voor interdisciplinaire samenwerking. Van belang is ook T. Craig Isaacs (psychiater en priester), *Revelations and Possession. Distinguishing Spiritual From Psychological Experiences*, Kearney 2009.

⁴¹ Zie de studie van L.L. Johns & J.R. Krabill (eds.), genoemd in noot 2.

⁴² Het slot van Marcus komt niet voor in alle handschriften. Hoewel ik de authenticiteit van dit gedeelte aannemelijk acht (o.a. omdat een slot bij 16:8 onwaarschijnlijk is), kan de passage ook een latere situatie weerspiegelen.